

OSTROVANY V OBDOBÍ STREDOVEKU (1248 – 1526)

Úrodné terasy Torysy, na ktorých Ostrovany ležia, akoby predurčovali toto územie k osídleniu. Ostrovany spolu so susediacimi obcami Šarišské Michaľany, Medzany, Jarovnice, Ražňany a Svinia patria k najstarším dedinám v Šariši. Chotár obce bol osídlený už v eneolite, kontinuita slovenského osídlenia sa tu udržala od 8. storočia, keď tu existovalo slovanské hradisko, takže stredoveká obec nadväzuje na veľkomoravské či po veľkomoravské osídlenie.

Pred 11. storočím existovalo na území dnešného Šariša okolo 70 osád či dedín, z ktorých takmer všetky existujú dodnes. Politická príslušnosť tohto územia k Veľkomoravskej ríši, vzhľadom na to, že išlo o okrajové oblasti jej mocenského vplyvu, nezanechala výraznejšie stopy na vývoji osídlenia.¹ Až vojenské dobytie a pripútanie k vznikajúcemu Uhorskému kráľovstvu malo politické, hospodárske a spoločenské dôsledky, ktoré sa odrazili aj na vývoji osídlenia. Pripájanie územia Šariša k Uhorskému kráľovstvu začalo už za panovania kráľa Štefana I. (1000 – 1038) a do konca 11. storočia sa Šariš stal územnou súčasťou Uhorska. Do polovice 13. storočia bolo toto územie stále obývané riedko a existovalo tu len okolo 80 sídel.² Arpádovskí králi na podmanených územiach rozmiestnili svoje vojensko-strážne družiny, ktoré mali zlomiť prípadný odpor miestneho obyvateľstva, kontrolovať pohyb na priľahlých úsekoch krajinských ciest a súčasne mali slúžiť ako poslovia. Tieto maďarské posádky boli premyslene rozmiestnené pri dôležitých cestách a v najosídlenejších častiach kraja.³ Asi od 12. storočia z iniciatívy uhorských panovníkov sa začali na vyvýšených miestach Šariša stavať hrady, ktoré mali slúžiť na vojenské ovládanie a kontrolu okolia, krajinských ciest a pohraničia. Takýto pôvod má i hrad Šariš, ktorý strážil územie dolín Torysy, Svinky a Sekčova. Administratívne patrilo do právomoci župana komitátu *Novum Castrum* (Nový Hrad, Ujvár). V prvej polovici 13. storočia z tohto veľkého komitátu sa začína vyčleňovať nová územnosprávna jednotka – Šarišská stolica. Táto novovytváraná inštitúcia mala vojensko-administratívne centrum na hrade

---

¹ ULIČNÝ, Ferdinand. *Dejiny osídlenia Šariša*. Košice : 1990, s. 463-464.

² ŽUDEĽ, Juraj. *Stolice na Slovensku*. Bratislava : 1984, s. 120-121.

³ ULIČNÝ, ref. 1, s. 464-465.

Šariš, ktorého názov dal vznikajúcemu komitátu meno.⁴ Príslušníkov vojensko-strážnych družín, ktorí pôsobili na novovybudovaných kráľovských hradoch za zvlášť zaslužilé činy, vernosť a služby, uhorskí panovníci odmeňovali majetkami, menšími územnými jednotkami, ich vlastníci sa stali zemanmi a neskôr šľachticmi. Podmanené územia aj s pôvodným obyvateľstvom sa podľa vtedajších noriem a zvyklostí stali majetkom uhorských kráľov a na tomto území sa začali uplatňovať feudálne hospodársko-spoločenské vzťahy. Miestne obyvateľstvo najprv len príležitostne poskytovalo kráľovi daň či naturálie, neskôr tieto dávky odovzdávalo už pravidelne.⁵ To bol i prípad Ostrovian a práve s výberom dane je spojená prvá písomná zmienka o obci.

Podoba Šarišského hradu na rytine okolo roku 1617

Prvá písomná zmienka o Ostrovanoch

Prvá písomná zmienka o Ostrovanoch sa nachádza v listine kráľa Belu IV. (1235 – 1270) vydanéj 23. februára 1248 v Hrhove.⁶ Originál tejto listiny sa nezachoval, ale jej znenie poznáme z odpisu v potvrdení uhorského kráľa Karola I. z 18. februára 1326, ktorý je uložený v archíve Hevešskej župy v Jágri (Egri) v Maďarsku.⁷ V listine sa uvádza, že tri štvrtiny desiatku, ktorý pred rokom 1248 sedliacke domácnosti v Prešove, Sabinove, Veľkom Šariši

⁴ Komitát je územno-správny celok v ranom uhorskom štáte, z ktorého sa neskôr vyvinuli šľachtické stolice ako územno-správne a administratívne jednotky Uhorského kráľovstva.

⁵ ULIČNÝ, ref. 1, s. 465.

⁶ ULIČNÝ, ref. 1, s. 229.

⁷ MARSINA, Richard. *V kráľovstve svätého Štefana. Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov III.* Bratislava : 2003, s. 165.

a okolitých obciach, medzi nimi aj Ostrovanoch, odvádzali jágerskému biskupovi, prípadnú kráľovi, zvyšná jedna štvrtina zostáva miestnym farárom. Na výmenu za biskupské desiatky kráľ Belo IV. dáva jágerskému biskupovi Lampertovi (1246 – 1275) dedinu Cserép v Boršodskej župe.⁸

Preto na známosť všetkých chceme znením tejto (listiny) dať na vedomie, že sme sa s dôstojným otcom Lampertom, z Božieho zmilovania jágerským biskupom, dohodli na výmene jeho desiatkov z plodov (úrody), s výnimkou štortiny pre kňazov, pochádzajúcich z našich majetkov (tam), kde sa nachádzajú biskupské sýpky a o desiatkoch všetkého zvezeného z poľa a z prírastkov väčších zvierat, a to z (Veľkého) Šariša, Prešova, Sabinova, (Malého) Šariša, Župčian, Kojatic, Ražnian, Orkucian, Ostrovian, Medzian, Gregoroviec, (Chminianskej) Novej Vsi, Malého Slivníka, Tulčika, Kapušian, ako aj biskupskej dediny zvanej Svätý Michal (Šarišské Michalany); majetok Svätý Michal vlastnil jágerský kostol z našej donácie. Urobili sme takú výmenu, že za úplné desiatky plodov zo spomínaných dedín a nie viacerých... ako všeobecnú náhradu dávame dedinu Cserép v Boršodskej župe so všetkými úžitkami a príslušnosťami, lesmi a vrchmi a oračínami.⁹

Preklad časti textu listiny Belu IV. z roku 1248 s prvou písomnou zmienkou o Ostrovanoch

Ostrovany sú v listine uvedené ako *Stroupotaka*. V iných stredovekých písomnostiach je názov obce uvedený aj ako *Ostropataca*, *Oztropotoka*, *Horteopathaka*, *Hozporvtaka* (1332 – 1337), *Ostropatak* (1390, 1399), *Ostropathaka* (1427), *Ostropataka* (1437), *Ozthropataka* (1526). Tento maďarský názov obce je zložený zo skomoleného slovenského názvu, ktorý korení v slove ostrov a maďarského slova potok (*patak*). Maďarský názov typologicky patrí k názvom starobylých slovenských dedín odvodených od pôvodných slovenských názvov.¹⁰

Obec bola majetkovou súčasťou panstva hradu Šariš, teda vo vlastníctve uhorských panovníkov, viac ako 150 rokov. V roku 1390 však kráľ Žigmund dal Ostrovany za sumu 400 zlatých do zálohu šľachticovi Petrovi, synovi Ramača (Ramacha) zo Stretavy. O deväť rokov neskôr, v roku 1399, ju tomu istému šľachticovi a jeho dedičom daroval.¹¹ Petrovým potomkom a dedičom Ramačovcom (Ramachovcom) patrili Ostrovany aj v prvej polovici 15.

⁸ MARSINA, ref. 7, s. 164.

⁹ MARSINA, ref. 7, 164.

¹⁰ ULIČNÝ, ref. 1, s. 229.

¹¹ ULIČNÝ, ref. 1, s. 229. Dostupné na internete: https://archives.hungaricana.hu/hu/charters/DL_DF_7655_DL_DF_38975. Listina z roku 1399 sa pôvodne nachádzala v archíve rodiny Berthóthy.

storočia. Daňový portálny súpis z roku 1427 ako majiteľov sedliackych usadlostí v Ostrovanoch uvádza vdovu po Jánovi Ramačovi a Filipa Ramača.¹² Poddaní vdovy po Jánovi Ramačovi odvedli daň od 18 port a poddaní Filipa Ramača daň od 17 port. Odvedená daň od 45 port nasvedčuje, že Ostrovany v tom čase patrili k veľkým dedinám.¹³

Daňové portálne súpisy zaznamenávali daň vybratú v jednotlivých obciach Uhorského kráľovstva a boli podkladom pre výrub štátnej dane. Poskytujú skôr orientačnú predstavu, ale sú jedným z mála zachovaných prameňov, na základe ktorých môžeme rekonštruovať veľkosť dedín v stredoveku a ranom novoveku. Súpisy sa vykonávali pravidelne, pričom zdaňovacou hospodárskou jednotkou bola porta. Porta predstavovala daň, ktorú musel štátu (kráľovi) zaplatiť každý, kto mal dom s bránou (latinsky porta), ktorou mohol prejsť voz naložený senom, bez ohľadu na to, koľko poddaných v príslušnom dvore žilo.¹⁴ Predstavovala celú sedliacku usadlosť (gazdovstvo), v 15. a 16. storočí však porta mohla predstavovať 1 až 4 sedliacke usadlosti, v 17. storočí aj viaceré sedliacke domácnosti.¹⁵ Výška dane bola podľa kráľovského dekrétu z roku 1397 stanovená zvyčajne na jeden zlatý ročne za portu. Na základe zachovaného portálneho súpisu sa dá predpokladať, že okolo roku 1427 v Ostrovanoch mohlo žiť 45 sedliackych rodín.

Do konca stredoveku o Ostrovanoch, jeho zemepánoch a obyvateľoch nateraz nemáme veľa údajov. Členovia rodiny Ramačovcov boli vlastníkami Ostrovian aj v prvej polovici 16. storočia. V roku 1526 František Ramač zo Stretavy dal svoje majetkové podiely v obci do zálohu Stanislavovi Bertotimu (Bertholthi) za sumu 350 zlatých.¹⁶ Išlo o sedem obývaných sedliackych usadlostí a dve opustené gazdovstvá. V listine sú uvedené aj mená sedliakov, ktorých usadlosti sa stali predmetom zálohovania. Najstaršie mená obyvateľov Ostrovian poznáme už z roku 1526: **Chegeu Peter, Czigan Blažej, Olayos Peter, Oswald Tomáš, Fyle Štefan, Kys Bartolomej a Bencze Ján**. Majetkovými prevodmi, dedením, delením, zálohovaním či predajmi majetkových podielov v obci sa v priebehu 16. storočia do vlastníctva Ostrovian dostávajú príslušníci iných šľachtických rodín.

¹² Dostupné na internete: https://archives.hungaricana.hu/hu/charters/DL_DF_32690. Ramačovci ako šľachtici z Ostrovian sú uvedení aj v listine z roku 1437 DL DF 32232.

¹³ ULIČNÝ, ref. 1, s. 229, 447.

¹⁴ SOKOLOVSKÝ, Leon. *Správa stredovekej dediny na Slovensku*. Bratislava: 2002, s. 54-55.

¹⁵ ULIČNÝ, Ferdinand. *Dejiny osídlenia Zemplínskej župy*. Michalovce: 2001, s. 24.

¹⁶ Dostupné na internete: https://archives.hungaricana.hu/hu/charters/DL_DF_74775. Listina sa zachovala v prepise Spišskej kapituly z roku 1753.

Náboženské pomery v Ostrovanoch do konca stredoveku

Kresťanstvo na území dnešného Šariša poznali už v období Veľkej Moravy. Po prijatí kresťanstva uhorskými kráľmi sa pokresťančovanie obyvateľstva v Uhorsku stalo ich politickým programom a zároveň sa formovala aj centrálna cirkevná organizácia. V rozmedzí rokov 1004 – 1009 vzniklo Jágerské biskupstvo, ktorého cirkevnoprávnou súčasťou sa stalo aj východné Slovensko. Biskupstvo sa delilo na menšie územnosprávne celky nazývané arcidiakonáty, o ktorých máme písomné doklady až od druhej polovice 13. storočia, i keď nepochybne existovali už v 12. storočí, pričom východné Slovensko patrilo do troch arcidiakonátov – Abovsko-novohradského, Zemplínskeho a Užského.¹⁷ Územie Šariša v rámci cirkevnej správy patrilo do Abovsko-novohradského arcidiakonátu (*Novum castrum*, Nový hrad, *Ujvár*, *Abaujvár*), okrem farností v jeho severozápadnej časti v údolí hornej Torysy, ktoré patrili pôvodne k spišskému prepoštvu a do Ostrihomskej diecézy.¹⁸

Už prvá písomná zmienka o Ostrovanoch z roku 1248 napovedá, že obyvatelia obce boli kresťania, žili v ustálenom náboženskom spoločenstve, mali svojho farára a s najväčšou pravdepodobnosťou kostol. O necelé storočie neskôr poznáme aj jeho meno, ktoré je uvedené v súpise pápežských desiatkov, vybraných v Uhorsku na obranu Svätej zeme v rokoch 1332 až 1337. Farár, ktorý tu vtedy pôsobil, sa volal Gregor (*Gregorius sacerdos de Ostropataca*) a obec pri výbere zaplatila 12, potom 10 a 5 grošov.¹⁹ Kostol v Ostrovanoch bol zasvätený svätému Kozmovi a Damiánovi a toto patrocinium dokladuje jeho starobylosť.

Z hľadiska cirkevnej správy patrili Ostrovany až do roku 1804 do Jágerského biskupstva, v rámci neho pôvodne patrili do Abovsko-novohradského arcidiakonátu, neskôr sa stali súčasťou Šarišského arcidiakonátu. V rámci arcidiakonátu obec v stredoveku patrila do Sabinovského dekanátu (dištriktu).²⁰ Ostrovany boli pravdepodobne do konca stredoveku samostatnou farnosťou, ale konkrétnych údajov o cirkevnom živote v obci z tohto obdobia niet.

¹⁷ ULIČNÝ, Ferdinand. *Začiatky a vývoj kresťanstva na Zemplíne v stredoveku*. In *Kresťanstvo v dejinách Zemplína*. Zborník z rovnomennej celoslovenskej vedeckej konferencie, konanej 17. – 18. septembra 2010 v Michalovciach. Michalovce: 2011, s. 87.

¹⁸ ULIČNÝ, ref. 1, s. 466.

¹⁹ SEDLÁK, Vincent. *Monumenta vaticana slovaciae*. I. Trnava: 2008, s. 73, 122, 155.

²⁰ SEDLÁK, ref. 19, s. 73, 122, 155.